

A la statue de Van Artevelde¹

Salut, héros! — Loin de ma patrie veuve, je viens, fatigué, livide, m'asseoir sur ton piédestal sacré.

Vois! mes pieds saignent et sur mes paupières pèse la poussière des chemins arides. — Je suis l'aiglon chassé de son propre nid, qui, l'aile brisée, vient se reposer sur ton bouclier sombre et chanter ta gloire et les tempêtes de son pays lointain.

Salut, Artévelde! — Quelle consolation pour moi de trouver dans les contrées qui me sont encore inconnues, des vaillants héros, — les seuls êtres dont les yeux de chair ou d'airain toujours versent dans mon cœur l'amour pour la patrie et le venin pour les tyrans.

Voilà que je m'incline devant toi et que je confie la floraison de mes rêves à ton silence et aux caresses sévères de tes yeux. Dans ma solitude toi seul me comprends: tes fils lisent mon ombre; toi, tu descends dans les profondeurs de mon âme. Ton esprit moissonne tout ce qui est mûr, ton regard féconde tout ce qui est semence

Et je m'incline devant ta statue.

Que chaude est ta poitrine! Est-ce le soleil de l'Orient, tout ruisselant du sang de mes frères, qui vient animer ton image et réveiller dans tes formes héroïques ton essence immortelle? Est-ce ton amour divisible et unifiant qui se souvient de ton cœur depuis longtemps fermé?

Je sens encore ton sang: je sens passer ton histoire dans tes veines avec les battements des siècles.

Quand, où était-ce? Je ne me rappelle plus. — Les lions me dirent que tu fus grand; les étoiles que tu fus sage! — Un jour, o Aigle! deux foudres sortirent de deux nuages et vinrent s'entrecroiser sur ton nid avec les menaces de la destruction.

L'une s'appelait Jean, l'autre Edouard.

Alors tu poussas un cri farouche. Les Communes s'éveillèrent en sursaut, et dressant leur tête, elles virent une grande étoile qui brillait sur le beffroi de St-Jean. Elle liait avec ses rayons le Brabant, le Hainaut, Bruges et Ypres, et eux tous avec Gand: et cette étoile était ton âme!

Ton esprit te dit: « C'est bien; maintenant allie-toi avec une des foudres et dompte l'autre ». Tu le fis... et, quand tu revins des champs de bataille, couvert de dépourvus des Français, sur ton épée était écrite la victoire, et sur ton bouclier, la prospérité.

Tu partis sage, tu revins héros.

Alors les voies de la richesse furent ouvertes; l'Industrie jetait à pleines mains le bonheur à tes frères qui combattirent et se blessèrent sous ton ordre. Maintenant ils chantaient en travaillant, et élévant d'un bras fatigué la coupe de vin ils honoraient le nom de leur brave maître.

Mais — O infamie! — la jalouse guettait ta gloire. Un serpent rampait entre ton peuple et versait son venin dans les coupes vidées à l'honneur de ton oeuvre. Il armait tout le monde, amis et ennemis. Il armait les âmes et les corps pour te vaincre, pour flétrir ta couronne dans ses spirales; et ce serpent était Gérard Denis.

L'heure funeste tinta. — Devant ta maison majestueusement debout, tu parlais une dernière fois à tes concitoyens. Tes paroles tombaient dans les esprits comme des semences de lis et des semences de chêne. Tu étais descendu, de pensée en pensée, dans le gouffre de l'avenir, et tu n'aperçus pas la hache homicide se lever et frapper là où ton cerveau s'unissait avec ton cœur. Ta tête tomba dans la foule comme le soleil plonge dans l'océan. Comme des rayons ton sang jaillit et baptisa ton peuple dans un dernier dévouement. — Dès lors, mort dans ton pays, tu vécus dans l'univers, et le marteau d'or de l'Histoire sculpta ta statue.

Maintenant, dans l'éternité, tu protèges ta ville. Tes yeux qui la veillent ne se ferment jamais, et ta main étendue projette sur ma tête son ombre hospitalière. — Deh! O Héros, de tes doigts goutte à goutte verse ton âme dans mon âme orpheline. Que mon cœur de poète s'accouple avec l'héroïsme et donne naissance à l'Immortalité.

Car le jour suprême approche. Mon peuple martyrisé brise ses chaînes et sent dans ses veines les battements de son ancienne bravoure. Six siècles ne suffisent pour épargiller ses cendres fécondes et à cette heure-ci il bondit comme un lion et s'avance comme une aurore.

Deh! Artévelde, que ton souvenir et les souvenirs de mes pieux ancêtres m'inspirent et me fortifient, car, je le répète, le jour suprême s'approche: je dois prendre mon épée, mettre mes éperons, seller mon coursier aux narines palpitantes et partir pour le combat de la divine Némésis.

Université de Gand

DANIEL VAROUJAN

(1) Nous sommes heureux de pouvoir publier ici le premier essai de littérature française de notre camarade et ami arménien; Daniel Varoujan, poète patriote très connu en son pays et qui

ՕՐՈՒԱՆ ԳՐՔԵՐ

ՂԵՒՑԱԿԱՆ ԳՐՔԻ ՀԻՆ ՇՊԹԱՅ ՄԲ կորսուած իր յոյն բնագրին մէջ և մեզի հայերէն բարգմանուրիներ — Շղրայի ամձուկ աղերսը Պրոկոպիոս Գապացոյն մեկնուրեան և Ս. Ղազարու մէջ պահուած երեք ձեռագիրներուն հետ՝ որոնք զայն կը պարունակեն: (Երեք տախտակինը արտաքոյ բնագրին և ըստ նմանահանուրիններ): Աշխատասիրեց Ռւսուց. Ամելյ Ծանողի. տպ. Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1938, էջ 136: Աշխատասիրեց Ռւսուց. Ամելյ Ծանողի. տպ. Վենետիկ, Ս. Ղազար, 1938, էջ 136:

Գրախօսականի հակիրճ ծանօթութիւն մը տալէ առաջ մեր սիրելի բարեկամ՝ Եղասուադէս — բանակապին գործի մասին, որ 1938-ին լոյս տեսաւ վանքիս տպարանէն, հարկ կը տեսնենք հոս քանի մը տողով տալ գլխաւոր գծերը իր կեանքին ու գործին, գնահատնիքի այն խորին զգացումով՝ որուն արժանի է նայ լեզուի և մատենագրական գործերու ու սումնասիրութեանց համար. եւ արդէն կը համարիմ հայերուս կողմէն պարականութիւն մ'է իսկապէս իրեն նուիրելու յարդանքի և երախտագիտութեան գէթ համեստ պատի մը իր հայագիտառութիւն զերծին ընտափ գործին համար, զոր այս տարի կան վասկէս իտալական կամառը նախարական մրցանակով մը, եւ անով անկասկած պահած եղաւ մեր լեզուն եւ մեր մատենագրութիւնը՝ իր անսպատական զբանի մէջ իրագութիւններուն որ՝ հին, գասական չըջանի մէկը պիտի կարծես հայրապետաներու խոր ու խստամբեր նկարագրով. միեւնոյն ատեն արգի գարու խոր եւ սրատեն ֆնադատ մը, որ թոփէ եւ ողի ունի, բանաստեղծի ջերմութիւն, իմաստասէրի նրատական, որու աչքէն չի վրիպիր ոչ լեզուական եւ ոչ պատմական, մատենագրական, աստուածարական կէտ մը, որմէ զինք իսկոյն հետեւցնել գործի մը գարը, տեղը, հեղինակը եւն:

* * *

Prof. Almo Zanolli ծնած է Պելլունոյ, 1876-ին. վկայուած Փատուայի համալսարանէն՝ բանասիրական աւարտաճառով մը: Լեզուական ու սումները կատարելաւործած է Ֆիբենցի մէջ՝ համբաւաւոր իդնատիս կուտիտի քով: 1906-ին ի վեր նուիրուած է ուսուցչական ասպարէցին եւ զանազան տեղերէ յետոյ Վենետիկոյ Marco Foscarini լիկոնին մէջ յոյն՝ լատին գասական լեզուները կը սորվեցնէ, կեանքի պայմաններուն հարկադրանքները ու սորվեցնէ, կեանքի պայմաններուն հարկադրանքները ու սումները ու աշակերտը եւ ուսման սիրահար կ'ընէ, այն բարձր, մաքուր եւ օգտակար ուսումնասիրութիւններով՝ որոնց մէջ կը գտնէ իր հոգեկան յագուրը՝ որ միան է իրեն համար:

Այս տեսակէտով կարելի է յիշել բազմութիւն

մը իր աշակերտներուն, որոնք խորապէս զինքը կը յարգեն եւ կը զնահատեն իր ուսուցման բարոյական գեղեցկութենէն շատ բան սորված, եւ միան զամայն իրմէ օժանդակուած իրենց բանասիրական ուսուցչական ասպարէցիներուն սկիզբը՝ յաջողած են կարեւոր գերքերու համեմական խոսովանելով թէ ամէն ինչ իրենց սիրելի ուսուցչին կը պարախին:

Յարդելի Ուս.ին տիպարին կնիքն ունին իր գործերն ալ զուտ եւ իսկական բանասիրութիւն եւ լեզուագիտութիւն։ Համոզուած ենք թէ ներկայիս գիւղին չէ գտնել իրեն նմանը՝ լեզուական ճոխ պաշարով, մանաւանդ արեւելագիտութեան մէջ, եւ ատոր մէջ ալ յատկապէս հայացիտութեան տեսակտով։ Եւ իսկապէս հայ լեզուի եւ մատենագրութեան է որ նույիրած է իր արամազգելի ժամանակն եւ ուժերը, որոնք իրենց սիրելադոյն ասպարէզը Ա. Ղազարու մէջ կը գտնեն։ Եւ հոս Ծանոնլի կարծես կը չփոխուի Միխիթարեանին հետ՝ իր լեզուով, մտայնութեամբ, պրատումներով ու ըսենք նաեւ անպայման սիրով հանդէպ մեր գրական հարուստ գանձերուն։

Հայ լեզուի իրեմն ալ զոր իրեն յանձնեց Փատուայի համալսարանին վարչութիւնը՝ փաստ մ'է իր Հայագիտութեան, ինչպէս են իր բազմաթիւ երկերը Հայագիտական, հին հայ թարգմանութիւններ Նեմեսիոսէ, կամ Եւրիպիդէսէ, Մենադրէ, եւ շատ մը յօդուածներ լեզուարանական, մշակութային, հայ-արեւելեան դիցարանութեան: Թերեւս աւելորդ ՃԱԼՄՅ յիշել իր զանազան կուռ ու բուռ ամփոփումները մեր հին կարկառուն Հեղինակներու կեանքին ու գործին՝ զորս այնքան ուզդի եւ անշատ կերպով յօրինած ու զետեղած է իտալական նոր մեծ Համայնագիտարանին մէջ՝ Խմբագրութեան խնդրանքով:

Եղան ու ուղարկութեանը սարգայ գործուղ կը սպակացնէ ամբողջութիւնը իր անդրագարձած համեմատութիւններուն եւ գիտերուն, եւ կարեւոր հետեւանքներէ զատ կու տայ մանրակրկիտ նկարագրութիւնը մեր Հայկ. մատենադարանի երեք ձեռագիրներուն՝ որոնց վրայ կատարած է իր համբերատար եւ յոյժ շահեկան ուսումնասիրութիւնը:

Հին հարցերուն մէջ իր մասնագիտութիւնը կը կազմեն Ս. Գրոց մէկնութիւններ, Հայրախօսական գործեր՝ զորս մէծ ձևուն հասութիւնամբ կ'ուսումնասիրէ, վարդապետականին մէջ աստուածարանի մը խորութեամբ եւ համեմատութեանց մէջ ամենալայն հմտութեամբ եւ պաշարով, որով կը յաջողի անդրադառնալ փոխառութիւն, կախում եւն: Այս վերջին կրկին տեսակէտներով է որ ահա իր նոր գործը կը յայտնուի եւ կը գառնայ մէծ նպաստ մը Հայրախօսութիւն եւ Ս. Գրքի մէկնութիւն: Արդէն իր բոլոր ուսումնասիրութիւններն ալ մէծ նպաստներ են. որովհետեւ ամէնքն ալ իրենց սեղմութեան մէջ ոչ միայն անդրադառութիւններ եւ զիւտեր կը պարունակէն, այլ նաեւ առատ նիւթ եւ ատաղձ կ'ընճեռն նորանոր ուսումնասիրութիւններու: Միշտ անկոխ եւ զժուար ուղիներով յառաջելով, բնականարար նոր հորիզոններ եւ անակնակներ կու տայ. ահա թէ ինչո՞ւ այնքան զնահատելի են իր ամենափոքր երկերն իսկ, մէծ իրենց որակով եւ տարրողութեամբ:

Հետեւաբար Յարդելի Ռւս. Ա. Ծանոլի իսկապէս արժանի էր այն մըցանակին զոր Խոալական կաճառը նույիքեց, եւ իր բոլոր բարեկամներուն հետ բոլոր հայերս ալ մէծապէս ուրախակից իրեն՝ կը մաղթենք ի սրտէ նոր յաղթանակներ, նոր ու փառաւոր պատկներ:

Օսպէ զատ սպիտակը առիթը զը բրէց խօսմուն շիպողիտոսի Օրինութեանց գրքի մասին, որուն գերմաներէն թարգմանութիւնը հրատարակուած G. N. Bonewetschի կողմէն՝ կատարուած է ոռուերէնէ, ոռուերէնը՝ վրացերէնէ, վրացերէնն՝ հայերէնէ եւ հայերէնն ալ բնականաբար յունաբէնէ: Յայսնի է ցաւը գերմանացւուն՝ որ ձեռքի տակ

本 本 本

Քանի որ խօսքը Հիպոլիտոսի վրայ է, յիշենք
թէ Մանուլի մեր եւ Ս. Յակոբեանց վանքի ձեռա-
թիւններուն համեմատութեամբ գեղեցիկ ուսումնա-
սիրութիւն մը պատրաստած էր Հիպոլիտոսի յի-
շեալ Օրինութեանց, երբ անկախորէն Փարիզի մէջ
1935ին նոյն նիւթը ուսումնասիրուած հրապարակ
եւաւ հայալքտ Յիսուսեան Հ. Մարիէսի ձեռքով.
Եւ Մանուլի հանդերձ իր ձեռնհասութեամբ շատ
ազնիւ եւ համեստ ձեռով կ'ըսէ թէ զործը լաւա-
գոյն ձեռքերու մէջ ինկեր է. Եւ ըստ այնմ ընթեր-
ցողը Հ. Մարիէսի կը դրէի:

- Ա. Հեւտական գրքի շրբան իր հայ տարապով,
ինչպէս Պրոկոպիոսի մեկնաթիւնը՝ նոյն
ազրիւն ունին:

Բ. Ս. Կիւրեղ Աղեքսանդրացւոյն գործերը գլու-
խաւոր տեղը կը բռնեն ուսումնասիրութեան
առարկայ շլթային եւ մեկնութեան:

Գ. Հայերէն շլթային մէջ գտնուուղ Որոպէ-
նեան ընդարձակ լուծմունքները ամենամեծ
ապացոյցը կը կազմեն իրենց ազգականու-
թեան Պրոկոպիոսի Հայաքմունքին հետ:

Դ. Լիփսիայի շլթան պլսաւորապէս կը տար-
րերի Պրոկոպիոսի Մեկնութենէն եւ Հայ-
կական շլթայէն, որովհետեւ չունի Որո-
պէնքսի լուծմունքը՝ այլ միայն երկար
հատուածներ թէողորետոսի Հարցմունքէն:

Ե. Լիփսիան եւ Հայ ձեռագիրներու մէջ
գտնուող նման եւ նոյնաքանակ լուծմունք-
ները որոնք պահուած են Պրոկոպիոսի
Մեկնութեան մէջ, կարծես կը հաստատեն
այս ենթագրութիւնը թէ Պրոկոպիոս զա-
նոնք ամփոփեր է իր Հայաքմունքին մէջ՝
հնագոյն հաւաքածոյէ մը

Զ. Պրոկոպիոս իր նոր խմբագրած Հայաք-
մունքին մէջ խացուցած է շատ մը նիւ-
թեր, հաւանօրէն առած Որոգինէսի մէկ-
նութենէ մը եւ ուրիշներ՝ որոնք Անտիո-
քեան գլորցին կը պատկանին: Այն խմբա-
գրութեան մէջ զոր հայ թարգմանիչը կը
ներկայացնէ, հազիւ քանի մը պատառիկ-
ներ մնացեր են Որոգինէսին:

Է. Որոգինէսի առաջին լուծմունքը՝ իրը յա-
ռաջարան յոյն շլթայգրին, որ այժմ կը
ներկայանայ հայ թարգմանութեան մէջ,
հաւանօրէն կը ներկայացնէր սկզբանուորու-
թիւնը Պրոկոպիոսի առաջին խմբագրու-

Ը. Գալով Եւսերիս Եմեսացւոյն Հեւտականին
Մեկնութեան կուծմունքներուն, հեղինակը
կը մասնանչէ թէ կիսեանի եւ հայ ձե-
ռազրին մէջ եղածները նոյն են:

Իսկ թէ Ե. Եմեսացւոյն գործը՝ մէր
ձեռքն եղած հայ թարգմանութեան ձեւին
մէջ՝ անկախ է Պրոկոպիոսի կատարուած
ո՛ւ եւ է փոփոխութենէ կամ խմբագրութե-
նէ, անկէ յայտնի է որ՝ Հայերէն թարգ-
մանութիւնը ոսկեղարու զործ է, եւ հե-
տեւարար կանխագոյն քան Պրոկոպիոս
ուստի եւ թարգմանուած հնագոյն բնա-
գրէ մը:

Հարկ է ուրեմն ըսել թէ Պրոկոպիոս
տեսած է Հայ թարգմանութեան ընազիր
ծառայած հին օրինակը եւ կամ իր նիւթերն
առած է ուրիշ բնագրէ մը որ Հասարակաց
ազրիւն է:

Թ. Վերջին հետեւութիւն՝ թէ Հեւտականի
շլթային Հայերէն թարգմանութիւնը Բ.
գարու սկիզբներն եղած ըլլալու է. հետեւարար
անոր յոյն բնազիրը զէթ զործ է է
գարու, գրեթէ գար մը վերջ Յուստինիա-
նոսէ՝ որու ժամանակ ապրեցաւ Պրոկո-
պիոս Գաղացի:

Անդամ մ'ալ մէր սրապին խնդակցութիւնը
մէր յարգելի բարեկամին՝ իր բազմաշխատ ընտիր
զործին համար, որուն մօտէն հետեւեցանք, եւ ինք
մէր փոքր զործակցութիւնը մէծ երախտագիտու-
թեամբ կը յիշէ, ինչպէս կը յիշէ նաեւ բոլոր անոնք
որ օժանդակած են զործին՝ համեմատութիւն, կամ
լուսարանութիւն կամ ձեռազրի օրինակութիւն
զրկած, ըլլայ մէր Միարանութենէն, ըլլայ Ս. Յա-
կոբեանց վանքէն, ինչպէս ողբ. Թորգոն Պատրիարք
եւ ուրիշներ: